

Abaújszántótól Zombolyáig. Megjegyzések egy új sajtóadatbázishoz

Wirágh András

ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet

viragh.andras@abtk.hu

Absztrakt

A magyar sajtótörténet aranykorát jelentő századforduló alapvető forrásai a mai napig hiányosak, illetve hiányoznak. Az egyik legégetőbb problémának az 1868 és 1910 közötti időszak hiányzó annotált sajtóbibliográfiája nevezhető, hiszen ennek hiányában a kutató vagy az érdeklődő csak töredékes források segítségével állíthatja össze például egy-egy régió vagy település időszaki kiadványainak listáját. Egy több lépcsőben 2018-tól készülő adatbázis részben orvosolhatja ezt a problémát. A jelenleg 2278 rekordból álló, az ITldata részét képező adatbázisban a Budapesten 1888 és 1918 között, vidéken pedig 1896 és 1929 között megjelenő időszaki kiadványok alapadatai (cím, megjelenési hely, címváltozás, beolvadás stb.) találhatóak meg. Az adatbázis összeállítását több jelentős forrás segítette, de sok időbe telt az ezekben található következetlen adatok pontosítása, illetve egyes specifikus események összehangolása az adatbázissal. Ideális körülmények között az adatbázis még óhatatlanul töredékes állapotában is hasznos és többirányú kutatást is lehetővé tevő segédfelületté fejleszthető.

Kulcsszavak: magyar irodalom, századforduló, sajtóhálózat, adatbázis, ITldata

Abstract

The basic sources of the fin de siècle, the golden age of Hungarian press history, are still missing or incomplete. One of the most pressing issues is the lack of an annotated press bibliography for the period between 1868 and 1910, due to which researchers or those interested can only compile a list of periodical publications of a region or settlement with the help of fragmentary sources. A database, to be developed in several stages from 2018, could partially remedy this problem. The database, which currently consists of 2278 records and is part of ITldata, contains the basic data (title, place of publication, change of title, merger etc.) of periodicals published in Budapest between 1888 and 1918 and in rural areas between 1896 and 1929. The database was compiled with the help of a number of important sources, however, it was necessary to clarify inconsistencies and to synchronize specific events with the database. Under ideal circumstances, the database, even in its fragmented state, could be developed into a useful tool for multi-directional research.

Keywords: Hungarian literature, fin de siècle, press network, database, ITldata

I. Körülmények

A mindenkori sajtótörténeti kutatások bázisát a hivatalos (akadémiai) *történeti szintézis* és az egyes korok sajtótermékeinek alapadatait megadó komplex (minden régiót és minden lapot felölelő) *annotált sajtóbibliográfia* jelenti. Míg utóbbi online elérhetőség esetén még a gyors keresést, sőt, az adatbázissá formálást is lehetővé teszi, addig előbbi kulcsfontosságú szerepet vállal abban, hogy megismerjük az annotált sajtóbibliográfia felgyarapodását elősegítő protokollokat, illetve az ebben szereplő szempontok (közreműködők személye és státusa, periodicitás, megszűnés, újraindulás, címváltozás, szünetelés stb.) – további vizsgálódásokhoz elengedhetetlen – kontextusát.

Bár a kapcsolódó segédanyagok mennyiségi és minőségi értelemben sem elhanyagolhatók, a századforduló magyar sajtójával kapcsolatos *alapforrások* rendkívül hézagosak, illetve jószerivel hiányoznak. A történeti szintézis 1892-ig jutott a főnarratíva tárgyalásában, míg teljes annotált sajtóbibliográfiával az 1867-es kiegyezésig, az 1911 és 1920 közötti, illetve az 1921-től kezdődő időszakra vonatkozóan rendelkezünk.¹ A modern magyar irodalom kezdeti időszakával, az 1893 és 1910 közti évekkel kapcsolatban a kutatók és érdeklődők nem fordulhatnak megbízható alapforrásokhoz, de az időszak töredékes feldolgozottsága miatt egymásnak ellentmondó adatokkal is gyakorta szembesülhetnek.

A 2007-ben Szegedy-Maszák Mihály vezetésével elinduló Kosztolányi-kutatás volt az első olyan grandiózus vizsgálat, amely – ha ezek eddig nem is voltak nyilvánvaló tények – felszínre hozta századfordulós szépirodalom és sajtó szoros kapcsolatát, illetve az ehhez fűződő adathiányt. A kutatásban résztvevő adatgyűjtők rengeteg, addig csak korabeli lapokban lappangó szöveget gyűjtöttek fel, de feladatukat folyamatosan nehezítette az, hogy nem tudtak egy, a korszak laptermését megbízhatóan listázó alapforráshoz fordulni. Igaz, a komoly kutatómunka folyamán részben orvosolták az egyik fent említett hiányt, lévén az eddig hat kötetből álló forrásjegyzék² a századforduló majdani annotált sajtóbibliográfiájának egyik legfontosabb forrásává lépett elő.

2018-ban lehetőséget kaptam egy, a Kosztolányiéénál jóval csekélyebb mennyiségű és minőségű, de ismeretlenebb korpusz, Cholnoky László szövegeinek vizsgálatára. Örömmel konstatáltam, hogy a több tízmillió digitalizált és archivált hírlapoldalnak köszönhetően szabad szemmel, otthonról férhettem hozzá a szerző szövegeihez, de sokszor csak időigényes adatbányászat árán deríthettem fel, hogy az egyes régiókban vagy településeken melyik lapoknak kellene még utánanézniem. Éppen ezért a Cholnoky-szöveglista összeállításával párhuzamosan nekiálltam egy – erősen szűrt – laplista elkészítésének, amelyet végül adatbázisba szerkesztettem. A jelen tanulmányban bemutatott adatbázis első változata a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtári adatbázisában (KOHA) volt hozzáférhető, ennek bővített és átalakított verziója jelenleg a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében fejlesztett ITIdata részét képezi.

II. Megvalósítás

Feltehetően a mai szemmel felfoghatatlan századfordulós lapbőség az oka annak, hogy az időszakról sem egy részletes és „konszenzusos” összefoglalással, sem egy, a több ezernyi lapot listázó sajtóbibliográfiával nem rendelkezünk. Az adatbőség okozta problémákkal magam is szembesültem, így az első adatbázisba csak az 1896 és 1929 között vidéken megjelenő magyar nyelvű, és alapvetően politikai jellegű napilapokat és hetilapokat vettem fel. Míg az időkorlátot elsősorban Cholnoky László pályafutása jelölte ki (1900-tól már bizonyítottan publikált és 1929-ben hunyt el), a laptípusokat a lehetséges és rendszeres szépirodalmi tartalom megléte okán válogattam ki: ezekben a fajta periodikákban szinte állandóan szerepelt szépirodalom a tárcarovatban, vagy a lapszámok hátsó oldalain Csarnok elnevezésű rovatban (nem is beszélve a húsvéti, pünkösdi és karácsonyi lapszámok szórakoztató mellékleteiről).

1 *A magyar sajtó története, II.2. 1867–1892*, fszerk. Szabolcsi Miklós, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985., V. Busa Margit, *Magyar sajtóbibliográfia 1850–1867. A Magyarországon megjelent magyar és idegen nyelven megjelent valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*, OSZK, Budapest, 1996., Kemény György, *Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig*, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1942., *A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1921–1944*, összeáll. Ferenczyné Wendelin Lídia, OSZK, Budapest, 2010.

2 *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 1–6.*, szerk. Arany Zsuzsanna, majd Dobás Kata, Ráció Kiadó, Budapest, 2008–2018.

A gyűjtés alapját a *Vasárnapi Újság*ban, majd a *Magyar Könyvszemlében* kezdetben Pákh Albert, majd Szinnyei József és munkatársai által évről-évre publikált laplisták szolgáltatták. A listák a magyarországi hírlapirodalom összes típusát felölelték, és bár egy-két esetben hibák csúsztak az összegző statisztikákba (egyes lapok vándoroltak, illetve duplikálódtak a különböző kategóriák között, illetve egyes években beszámolták az országban megjelenő idegen nyelvű lapokat az össztermésbe, máskor nem), sőt 1907 és 1909, majd 1911 és 1913 között csak a megszűnő és újonnan induló lapok adatait rögzítették, a következetlenségek jelentős részét segédanyagok segítségével sikerült tisztáznom. Bár csak a tárolt anyagra vonatkozó információkat tartalmazza, az Országos Széchényi Könyvtár online katalógusa és a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár digitalizált cédulakatalógusa voltak a fő támpontjaim. Alapvető forrásként tekintettem még Lakatos Éva grandiózus sorozatára,³ illetve Kemény György csonka sajtóbibliográfiájára, míg az 1921 és 1929 közötti anyag tekintetében Ferenczyné Wendelin Lídia minden tekintetben kiváló forrása állt rendelkezésemre (ez utóbbi két forráshoz ld. 1. lánkjegyzet).

Az adatbázisba felvett tételek tartalmazták a periodika címét, címváltozatait, megjelenési helyét, periodicitását és jellegét, a feloldhatatlan következetlenségeket pedig megjegyzésként jelöltem. Ez a lista egészült ki 2022 során az 1888 és 1918 között Budapesten megjelent lapok listájával. (Az időkorlátokat ebben az esetben új kutatásom témája – századfordulós írói karriersémák – indokolta, a listába ezúttal felvettem az irodalmi folyóiratokat és szorosan kapcsolódó képes magazinokat – *Az Érdekes Újság*, *Tolnai Világlapja* stb. – is.) A két részből összeálló adatbázis így jelenleg 2278 rekordot tartalmaz.

Az adatbázis összeállításában és a felmerülő kérdések megvitatásában munkatársam, Dobás Kata volt segítségemre. Az adatok előkészítését excel-táblázatokban végeztük el, a tételek migrálásához QuickStatements-et használtunk. Ezen a szinten abban a kérdésben kellett döntenünk, hogy milyen besorolást kapjanak a különböző típusú periodikák (politikai napilapok és hetilapok, vegyes tartalmú képes lapok, irodalmi folyóiratok stb.). Bízva abban, hogy a sajtóadatbázis egyszer majd annotált sajtóbibliográfiává bővíthet, amelynek annotációiban az érdeklődő részletekbe menően értesülhet a megjelenés különböző adatairól és körülményeiről, úgy döntöttünk, hogy első körben a hírlap/folyóirat felosztást preferáljuk. Eszerint tehát hírlap lett az alapvetően nem irodalmi jellegű, naponta, hetente többször vagy hetente megjelenő lap, míg folyóirat lett a heti (vagy ritkább) megjelenésű, de célzottan irodalmi, művészeti, kulturális jellegű orgánus.

Az adattisztítás során azokkal a lapokkal kapcsolatban merültek fel problémák, amelyek megjelenésüket szüneteltették (1), címváltozáson estek át (2), más lapokba olvadtak be, vagy más lapokat olvasztottak be (3), lévén nem volt egyértelmű, hogy ezeket a fontos, az adatbázisban való szabadszavas keresés szempontjából is kulcsfontosságú megjegyzéseket az adatlap mely pontján szerepeltessük.

Az 1-es esetben a megjegyzést az annotációba szűrtük be, így, ha a lap egy szűrt (adott évre vagy időtartamra való) keresésénél meg is jelenik a találatok között, megjegyzés jelöli a szünetelés tényét. A 2-es esetenél két a esetet (*a* és *b*) kellett megkülönböztetnünk. Az *a* a esetben, mint például a *Nyugat* és a *Magyar Csillag* esetében az utódlap nem folytatta az előzménylap évfolyamszámozását. Hasonló történt két budapesti napilap, a *Hazánk* és *Az Ország*, illetve *Az Újság* és az *Újság* esetében. (A korábbi esetben a *Hazánkat* körbevevő üzleti kör lehetőségei módosultak, ezért döntöttek a *tabula rasa* mellett 1905 végén, míg *Az Újság* a két világháború közötti időszak egyik legnagyobb belpolitikai botrányában, a frankhamisítási botrányban vált kulcsszereplővé, ezért a rendszer betiltotta és csak kissé

3 Lakatos Éva, *Magyar irodalmi folyóiratok*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1972–2000. (A 15 kötetes sorozat 4604 magyar folyóirat, köztük ide sorolt vidéki politikai hetilapok adatait tartalmazza.)

átformált címen engedte újból megjelenni. A másik vétkesnek kikiáltott periodikát, a *Világot* végérvényesen betiltották.) Minden esetben nyilvánvaló, hogy tulajdonképpen egyetlen lap két variánsával állunk szemben, amelyeket a hasonló szellemiség, a szerkesztőség összetétele, bizonyos esetekben a megjelenési forma is bizonyít. Mivel azonban egy lap életkorához az évfolyamszámozás szolgál alapvető zsinórmértékként, ezekben az esetekben két-két különböző rekordot rögzítettünk úgy, hogy a rekordok leírásaiban minden címváltozat szerepel.

A *b* aleset a következő: számos esetben a címváltozással folytatódott az eredeti évfolyamszámozás. Ezeknél a lapoknál a rekord az első címváltozatot tartalmazza, annotációban, illetve a 'Más néven' résznél jelölve a későbbi címváltozatokat. Noha ez az eljárás furán hat például a legrégebbi ma is megjelenő budapesti napilap, a *Népszava* esetében, amely *Munkás Heti Krónikaként* indult (így a *Népszava* csak címváltozatként szerepel az adatbázisban), adatromlás vagy adatvesztés azért nem történhet, mert a célzott keresésben feltűnik a lap széles körben ismert címvariánsa is. Nézzünk egy példát a harmadik esetre!

Végül, pár szót a 3-as esetről: 1904-ben *Ellenzéki Hírlap* (EH) címmel indult lap – az ekkor még önálló településnek számító – Újpesten, 1907-ben pedig elindult a Rákospalotán, Gödöllőn és Újpesten is megjelenő *Szabad Hon* (SZH). 1912-ben az EH beolvastotta az SZH-t, de ugyanekkor elindult a rákospalotai *Palota-Újpest* (PÚ) című lap is, amely a kezdetektől az EH mutációja (más címen, de azonos tartalommal megjelenő „variánsa”) volt, viszont 1913-ban és 1914-ben már önálló szöveggel és új évfolyamszámozással jelent meg. Ha a sajtóbibliográfia keretei korlátozottak lennének, kis ügyeskedéssel akár egy rekorddá is lehetne transzformálni a három lap történetét, de az online adatbázis esetében szerencsére szó sincs ilyenről. Az ökölszabály ezúttal is az évfolyamszámozás: a beolvadt és a beolvasztó lapnál is megjegyzés utal az eseményre, de ezen okból kifolyólag a mutációként induló, de aztán külön életre kelő PÚ is külön rekordként szerepelhet.

Az adatbázisban szabadszavas keresés segítségével címre, címváltozatra, illetve a leírásban található adatokra lehet rákeresni, míg a bonyolultabb keresésekre jelenleg a wikibase-alapú SPARQL lekérdezéseket használhatjuk. (Itt nyílnak lehetőségek például az 1900 és 1918 között Budapesten megjelenő lapok kilistázására, illetve a találatok térképre és idővonalra helyezésére.)⁴

III. További tervek

Az első és legfontosabb feladat az, hogy az adatbázis a közeljövőben önálló belépési ponttal rendelkezzen az ITIdatán belül. Ez tenné lehetővé azt, hogy a felhasználók a periodikák adatainak keresése közben ne szembesüljenek az adatbázis más jellegű rekordjai által keltett „zajjal”, azaz a keresés eredményei, a találatok egy már eleve megszűrt korpuszból érkezzenek.

Miközben a századfordulós sajtóadatbázis ideális távlati célja az, hogy tartalmazza az 1868 és 1920 között Magyarországon megjelenő összes időszak kiadvány adatait, illetve ennek az időszaknak az annotált sajtóbibliográfiájaként is funkcionálhasson, ez a kimenet ma – dacára az összeállítást megkönnyítő forrásoknak és technikáknak – csak több körben látszik teljesíthetőnek. Ebből kifolyólag a visszamenőleges adatbővítés helyett a jelenleg az adatbázisban szereplő rekordok annotációnak, ezen belül is a laphoz kötődő személyekre (főszerkesztők, felelős szerkesztők, munkatársak) koncentrált rövid leírások elkészítését látom kivitelezhetőnek. Mindezzel, illetve a személyek névtérbe kapcsolásával lehetővé válna közelebbről megtekinteni a századfordulós sajtó hálózatos rendszerét, az erre való ráanyagítással pedig egyszerre válna lehetővé a korban kiemelkedő jelentőségű, de mára

4 Az adatbázis elérhetősége: https://itidata.abtk.hu/wiki/Main_Page

elfeledett hálózati csomópontok, lapok és lapalapítók, esetleg települések és régiók kiemelése, ezzel együtt a századfordulás írók karrierépítési stratégiáinak újraértékelése.

Felhasznált irodalom:

A magyar sajtó története, II.2. 1867–1892, fszerk. Szabolcsi Miklós, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1921–1944, összeáll. Ferenczyné Wendelin Lídia, OSZK, Budapest, 2010.

Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 1–6., szerk. Arany Zsuzsanna, majd Dobás Kata, Ráció Kiadó, Budapest, 2008–2018.

Kemény György, *Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig*, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1942.

Lakatos Éva, *Magyar irodalmi folyóiratok*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1972–2000.

V. Busa Margit, *Magyar sajtóbibliográfia 1850–1867. A Magyarországon megjelent magyar és idegen nyelven megjelent valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*, OSZK, Budapest, 1996.

The background is a complex digital artwork. It features a grid of small, overlapping squares in various shades of orange, red, and blue. A bright, glowing light source is positioned in the center, creating a vertical beam of light that fades into the surrounding colors. The overall effect is a sense of depth and digital connectivity.

ÚJ TECHNOLÓGIÁKKAL,
ÚJ TARTALMAKKAL A JÖVŐ DIGITÁLIS
TRANSZFORMÁCIÓJA FELÉ

32. Networkshop: országos konferencia

2023. április 12–14.

Pannon Egyetem, Veszprém

ÚJ TECHNOLÓGIÁKKAL, ÚJ TARTALMAKKAL A JÖVŐ DIGITÁLIS TRANSZFORMÁCIÓJA FELÉ

32. Networkshop: országos konferencia

2023. április 12–14.
Pannon Egyetem, Veszprém

Szerkesztette: Tick József, Kokas Károly, Holl András

HUNGARNET Egyesület
Budapest, 2023

Szerkesztette: Tick József, Kokas Károly, Holl András

Tipográfia és tördelés: Vas Viktória

Workshop

2023. április 12–14. Pannon Egyetem, Veszprém konferencia előadásainak közleményei

ISBN 978-615-82243-1-4

DOI: [10.31915/NWS.2023](https://doi.org/10.31915/NWS.2023)

Kiadja a HUNGARNET Egyesület
az MTA Könyvtár és Információs Központ közreműködésével
Budapest
2023

Borítókép: [freepik.com](https://www.freepik.com)

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.....	5
Király Sándor, Balla Tamás: Flipped classroom az sqlsuli.hu-ban.....	7
Wirágh András: Abaújszántótól Zombolyáig. Megjegyzések egy új sajtóadatbázishoz	14
Albert Ágota Katalin: Az EGT-tagállamok adatvédelmi felügyeleti hatóságainak szankcionálási gyakorlata az oktatási szektorban a GDPR alkalmazása óta	19
Simon András: Digitális dokumentumok gyűjteménykezelési gyakorlatának támogatása a digitális tartalmak számossága, mérete és féleségeik vizsgálatával	24
Bódog András: Az Annif gépi tárgyszavazó rendszer magyarországi adaptációjának feltételei és lehetőségei	31
Dezső Krisztina: A Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény online adatbázisai és digitális gyűjteményei	36
Ungváry Rudolf, Király Péter: Nemzeti könyvtárak és az OSZK MARC21 állományainak összehasonlító elemzése néhány adatmező alapján	42
Szemes-Révész Enikő Evelin: Kapocs a tudáshoz – A könyvtár szerepe a civilek és a tudomány kapcsolatában	50
Tóth Zoltán: Az RO-Crate alapú kutatási objektum csomagolás keretrendszere az ELKH ARP platformban	54
Király Roland, Király Sándor, Palotai Martin Marcell: Neurális hálózatok oktatási alkalmazását támogató keretrendszer Virtual (VR) és Augmented Reality (AR) eszközökkel	60
T. Nagy László: Mesterséges intelligencia, multimédia, tanulástámogatás	69
Horváth Péter: Egy automatikusan generált rímshótár fejlesztése és a magyar kanonikus költészet rímshavainak néhány jellemzője	77
Héjja Balázs, Tóth-Jávorka Brigitta, Tóth Máté: Digitális tartalomfejlesztés közkönyvtári környezetben	85
Koczka Ferenc: Szemelvények egy felsőoktatási rendszer informatikai védelmének tapasztalataiból	91
Bolya Mátyás: A digitális gyűjtésrekonstrukció lehetőségei: az Ethiofolk projekt	99
Dobás Kata, Sidó Zsuzsa, Szabó-Reznek Eszter: A Kolozsvári Állami Magyar Színház jelmezterveinek digitalizációja és felvitele az ITldata adatbázisba	108
Köpösdí Zsuzsa: H5P-ben létrehozható interaktív és adaptív tananyagok	116
Fülöp Tiffany, Molnár Tamás, Hoczopán Szabolcs: Komplex kutatástámogató szolgáltatási portfólió az SZTE Klebelsberg Könyvtárban	122
Vass Johanna: Az Open Science könyvtári vonatkozásai	129
Antal Péter, Czeglédi László: A digitális oktatás módszertana a gyakorlatban	135
Máray Tamás: A szuperszámítástechnika mint európai stratégiai ágazat	143
Frankó Máté, Zeller Rozália: Szoftveres Cutter-keresés az SZTE Klebelsberg Könyvtárban	151
Zsiborács Judit, Dési Ádám Dániel, Nagy Attila Árpád, Urbán Katalin: Tudományometriai műhely könyvtári környezetben	157

Palkó Gábor, Szekrényes István, Bobák Barbara: A Digitális Örökség Nemzeti Laboratórium webszolgáltatásai automatikus kézírás-felismertetéshez	164
Szűcs Kata Ágnes: Adatvizualizációs lehetőségek a bölcsészettudományban	170
Leitgéb Mária: A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék repozitóriuma	178
Mihály Eszter, Micsik András: Szerkesztői környezet TEI-alapú szövegkiadásokhoz	186
Dobás Kata, Fellegi Zsófia, Palkó Gábor: A kis gömböc meséje - az ITIdata irodalomtudományos adatbázis fejlesztése 2022–2023-ban	192
Alföldi István, Szemigán Dorottya Henrietta, Palkó Gábor, Fellegi Zsófia: Kutatói e-mail hagyaték archiválása és feldolgozása	199